

TILNI O‘QITISHDA TARIXIY METODLAR TAVSIFI

Shamsiyeva Marjona A‘lam qizi

(shmarjona306@gmail.com)

Uzbekistan State World Languages University

Translation Faculty

Department of English translation theory.

Master student on simultaneous interpretation

***Annotatsiya:** Ushbu tezisda chet tilini o‘qitishda foydalanilgan turli tarixiy metodlar va ularning foydalanish usullari, shuningdek kelib chiqishi, ahamiyati haqida so‘z boradi. Zamonaviy o‘qitish tizimida ularning o‘rni va samaradorligi tahlil va tanqid qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** Metod, metodologiya, tabiiy metod, grammatika-tarjima metodi, matn-tarjima metodi, tarjimasiz metod.*

Kirish

Metod atamasi uch tomonlama talqin etilishi mumkin, xususan, “yo‘nalish” — tarjima, to‘g‘ri, qiyosiy va aralash metodlar misolida, “o‘quvchi yoki muallim faoliyati usuli” va “o‘qitish sistemasi” ma‘nolarida foydalaniladi.. Chet tilini o‘qitish metodikasida “metod” terminining uchinchi ma‘nosi ushbu tezisning mazmunini tashkil etadi. Metodlardan foydalanish va til o‘rganish samaradorligini oshirishdagi ularning vazifasi uzoq o‘tmishga borib taqaladi, shuningdek ular ushbu kichik ilmiy tahlilda yoritib beriladi.

Tillarni o‘rganish bo‘yicha tarixga nazar

Tillarni o‘rganishga bolgan talab tarixi o‘tmishga borib taqaladi, ya‘ni turli qo‘shnichilik va savdo munosabatlari rivojlanishi turli xalqlarning tili, an‘analari va odatlarini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojning yanada oshishiga zamin yaratgan. Madaniy va tijorat aloqalari jonlanishi bilan amaliy va ta‘limiy maqsadlar asosida chet tillari o‘rganila boshlandi. Sharq mamlakatlari misolida oladigan bo‘lsak arab, for, turkiyzabon xalqlar ushbu tillarning ikki yoki uchtasidan xabardor bo‘lishgan. Darhaqiqat, ko‘ptillilik yoppasiga an‘anaga aylanmagan bo‘lsada ziyolilar orasiga poliglossiya hodisasi keng tarqalgan. Jahon tarixida ma‘lum va mashhur bo‘lgan bobokalonlarimizdan bir necha o‘nlab tillarni bilgan Abu Nasr Farobiy, “algoritm” ilmiy terminining asoschisi Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy, qadimiy hind tili - sanskritdan arabchaga ilmiy kitoblarni erkin tajjima qilgan Abu Rayhon Beruniy,

zullisonayn shoir hazrat Alisher Navoiy, va ulardan keyin ham yashab, ijod qilgan ko'plab buyuk yurtdoshlarimiz chet tillarni bilish xosiyatini targ'ib va tashviq qilishgan. Xorijiy tillarni o'rganish masalalari metodika tarixida Osiyo va Yevropa qit'alarida ko'rib o'ganib chiqilgan. So'nggi ikki asr davomida g'arbiy Yevropa tillarini o'rganish metodikasi atroflicha ilmiy manbalarda tadqiq qilingan bo'lsada, sharq tillarini o'rganish tarixiga oid nufuzli ilmiy-metodik tadqiqot yaratilgan emas. Ammo dunyo bo'lab Osiyo-Yevropagacha bo'lgan hududlarda yashovchi xalqlarning chet til o'rganish tarixi bir necha o'n jildlik metodik asarlar yaratish uchun yetgulik va arzigulik ilmiy manbadir.

Chet tillarini o'qitishda qo'llanilgan tarixiy metodlar tasnifi

Chet tilini o'qitish tarixidagi to'rt nom bilan ma'lum va mashhur (*tarjima, to'g'ri, aralash va qiyosiy*) metodlarni ko'rishimiz mumkin. Ushbu metodlarga o'z ilmiy asarlari va o'quv qo'llanmalarida ta'rif-tavsif bergan metodistlar ularni o'sha davr chet til o'qitish tajribasiga ko'ra ma'lum darslik asosida ro'yobga chiqarishgan va turli ilmiy qarashlarida nazariy asoslab berishgan. Ushbu to'rtala metod bilan til o'rgatilganda ko'zlangan o'qitish maqsadlari, mazmuni va prinsiplari haqida so'z yuritib qisqacha ta'rif berib o'tiladi.

Tarjima metodi asosan ikki ko'rinishda: grammatika-tarjima va matn-tarjima metodlari nomi bilan ma'lum. *Grammatika-tarjima metodi* o'rganuvchining mantiqiy tafakkurini o'stirish va umumta'limiy maqsadida o'rganilgan, xususan turli grammatik mashqlar, grammatik bilimlarni bayon etish keng tus olgan. Ushbu metod bo'yicha sistemali grammatik nazariya asosiy o'rinni egallab tarjima matnlari grammatikani o'rganish uchun mo'ljallangan. Metodning asosiy prinsiplari sifatida: yozma nutqqa asoslangan til o'rganish jarayonini o'rganish predmeti qilib olish va mashqlar bajarishning asosiy ish usuli hisoblangan grammatika, avvalo grammatik qoidani yod olib so'ng qoidalar asosida gaplar tuzish, so'zma-so'z tarjima va quruq yodlash yo'li bilan til materialini o'zlashtirish, so'zlarni kontekstdan tashqarida, yakka-yakka yodlash bilan chegaralanishlarni ko'rsatish mumkin. Yaqqol ko'rinib turibdiki, mazmun e'tibordan chetda qolgan, til rasmiy jihatdangina o'rganilgan va shuning uchun bu metod sintetik metod deb ham yuritilgan. *Matn-tarjima metodi* tarafdorlari yaratgan o'quv qo'llanmalarida tarkiban tilga mos bo'lsada mazmunan o'zaro qovushmaydigan gaplar, ya'ni „sun'iy“ tilga duch kelinadi. Ushbu metodning maqsadi ham umumiy ta'lim berishga qaratilgan bo'lsada e'tibor grammatika-tarjima metodidagidek mantiqiy tafakkurni emas, balki til o'rganuvchining umuman aqliy rivojiga qaratilgan. Matn-tarjima metodining prinsiplariga: yozma nutq asosida chet til o'qitish, ko'p hollarda asl nusxadagi matndan foydalanish, matnni o'rganishdagi analiz qilishga ko'p kuch va vaqt sarflash, so'z va grammatik shakl ma'nosini ochishda tarjimaga tayanish, til materialini tarjima va yod olish orqali o'rganishni ko'rsatish

mumkin. Ushbu metodni ayrim adabiyotlarda leksika-tarjima metodi termini sifatida uchratish mumkin. Grammatika-tarjima metodiga nisbatan matn (leksika) tarjima metodi birmuncha ilg'or metodik sistema hisoblanadi. Chunki tilni aks ettiruvchi matnlarni o'rganishdek hayotiy zaruriyat paydo bo'lib grammatikani quruq yodlashdan voz kechildi. Hozirgi chet tili o'qitish amaliyotida ham tarjima metodlarining ba'zi usullaridan samarali foydalaniladi, til hodisalarini tahlil qilishda va ular ma'nosini ochishda tarjima va kontekstdan foydalanishsamaradorligi yanada o'stirilmoqda.

Tarjimasiz metod. Mazkur metodning turli ko'rinishlari tarixdan ma'lum bo'lib, ikki yirik guruhga: tabiiy va to'g'ri metodlarga ajratish mumkin. Metodning asosiy maqsadi chet tilda gapirishni o'rgatish, chunki kundalik hayotiy mavzularda gapirish orqali o'qish va yozishni o'rganib olishga keng yo'l ochiladi degan g'oya asl maqsad sifatida shakllangan. Tabiiy metod tarkibidagi shartlarning eng muhimi - til muhitini yaratish hisoblanadi. Metod namoyandalarining faoliyatida bu yaqqol namoyon bo'ladi, xususan M. Berlits metodi (M. Delphinus Berlitz) - Amerika Qo'shma Shtatlarida 1878- yilda¹ chet til o'qitish kurslarida tashkil etilgan va darsliklar chet til o'qitish metodikasi tarixida ushbu atoqli metodist olim Yevropa tillari va ayrim sharq tillari darsliklarini yaratgan. Uning xususiyatlariga til materiali tarjimasiz tushunish, so'z bilan narsa (hodisa, harakat)ning bevosita bog'lanishi, grammatik tushunchalarni kontekstda ong ishtirokisiz ona tili bilan qiyoslamadan idrok etish, muallimga taqlid qilish orqali tilni mustahkamlash, ona tilining chet til o'rganishda ishtirok etmasligi, til hodisalari (leksik va grammatik birliklar)ning ma'nosini narsa, tasvir, xatti-harakat, sharhlash yordamida izohlash, berilgan materialni avvalo og'zaki taqdim etish kabilarni kiritishimiz mumkin.

F. Guen *tabiiy metod* vakillaridan hisoblanib, chet tilni ona tili singari amaliyotda egallash tarafdori bo'lgan va metodikada ilk bor leksikaning mavzular (uydagi hayot, maktab, jamiyat, tabiat) bo'yicha tasnifini yaratgan. Chet til o'rgatishda turli farqli metodik qonun-qoidalarni taklif qilgan. Ularga insonning o'z ehtiyojidan kelib chiqib til o'rganishi, so'z emas, balki gapni o'rgatish birligi qilib tanlash, og'zaki nutqni asos hisoblash kabilarni kiritish mumkin. F. Guen o'z sistemasida chet til lug'at boyligini uchta asosiy toifaga bo'lib chiqadi: obyektiv, subyektiv va ifodali tushunchalarni bildiruvchi so'zlar. Birinchi guruhga obyektiv dunyoga oid tushunchalar, xususan, hayot, jamiyat, tabiatga tegishli so'zlar; ikkinchisida inson ruhiga taalluqli so'zlarni ko'rsatib o'tadi.

XULOSA

Turli jamiyatlarda til o'rganish muhim soha hisoblanadi va muloqot vositasi hisoblanmish til tabiiy oila, jamoatchilik muhitida yoki uyushgan holda dars

¹ Adrian Dorff. Teach English. A training course for teachers.

jarayonida amaliy egallanishi mumkin. Til hodisalariga taalluqli bilimlar esa nazariy jihatdan o'rganib chiqilib uni yanada tez, ravon o'rganish maqsadida olim va mutaxassilar tomonidan turli metodlar ishlab chiqish tarixga borib taqaladi. Ushbu metod;ar o'z davrida eng ilg'or hisoblansada vaqtlar o'tib jamiyat ehtiyojining o'zgarishi sabali eskrihi yoki o'z samaradorligini yo'qotishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jalolov J. Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent "O'qituvchi"
2. Xoshimov O.X. Ingliz tili o'qitish metodikasi.
3. Adrian Dorff. Teach English. A training course for teachers. Cambridge. University Press 1988
4. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку. «Просвещение» 1997 год